

УДК 159. 922. 2:502/504

ЛЬОВОЧКІНА А. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Статтю присвячено проблемі формування та розвитку екологічної культури, що визначається як система індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, знань, установок, цілей і цінностей, що стосуються взаємовідносин у системі «людина – довкілля» і реалізуються через екологічну свідомість, що відображає мікрорівень, мезорівень, макрорівень та мегарівень середовища, а також – через екологічну діяльність, що проявляється у підтримці, розвитку довкілля та у створенні його елементів. Запропоновано психологічну модель формування екологічної культури, яка містить такі компоненти: екологічна грамотність, екологічна освіченість та екологічна компетентність. Подано програму тренінгу формування соціально-психологічної готовності до волонтерської екологічної діяльності.

Ключові слова: екологічна культура; екологічна грамотність; екологічна освіченість; екологічна компетентність; рівні відображення середовища; екологічна діяльність; екологічна свідомість; екологічне волонтерство.

Постановка проблеми. Нині ситуація, що склалася у навколишньому середовищі, зумовлює визначення шляхів та розробку і запровадження заходів, спрямованих на подолання екологічної кризи, а оскільки головним чинником, що призводить до катастрофічних змін у довкіллі, є людина, то виникає потреба у дослідженнях, спрямованих на формування у неї належних екологічних ставлень та відповідної перебудови у системі «людина – довкілля». Особливо актуальними на сьогодні є питання екологічного виховання підростаючого покоління, від якого у подальшому значною мірою залежатиме екологічний стан планети Земля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом у структуру освіти, як середньої, так і вищої школи введено значну кількість навчальних дисциплін екологічного циклу. Разом із тим, опитані нами студенти показали низький рівень демонстрації екологічної поведінки та низький рівень усвідомлення залежності між екологічним станом довкілля та власною поведінкою у довкіллі, а також низький рівень розвитку емоційно-мотиваційної складової спрямованості екологічної свідомості. Отже, наші попередні дослідження та дослідження наших колег показали, що когнітивна складова спрямованості екологічної свідомості не корелює з її емоційною, мотиваційною та поведінковою складовою, що негативно впливає на екологічну культуру та екологічний спосіб життя досліджуваного нами контингенту [2; 3]. Про це також пишуть В. С. Крисаченко і М. І. Хилько [1].

Постановка завдання. У зв'язку із цим, нами була запропонована модель формування еко-

логічної культури студентів ВНЗ. В основу концепції формування екологічної культури покладено принцип єдності свідомості та діяльності, сформульований С. Рубінштейном і конкретизований О. Леонтьєвим. [4; 5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна культура визначається нами як система індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, знань, установок, цілей і цінностей, що стосуються взаємовідносин у системі «людина – довкілля» і реалізується через екологічну свідомість, що відображає мікрорівень, мезорівень, макрорівень та мегарівень середовища, а також – через екологічну діяльність, що проявляється у підтримці, розвитку довкілля та у створенні його елементів.

На основі теоретичних досліджень та практичного досвіду викладання навчальних дисциплін «Екологічна психологія» і «Сучасні теорії способу і якості життя» нами запропонована психологічна модель формування екологічної культури (рис. 1). Ця психологічна модель містить компоненти екологічної культури, до яких належать екологічна грамотність, екологічна освіченість та екологічна компетентність, що формуються на певних етапах. Для ефективного проходження цих етапів потрібні певні умови, що сприятимуть формуванню екологічної грамотності, освіченості, компетентності та екологічної культури загалом.

Так, задля ефективного формування екологічної грамотності, яку складають: знання у сфері екологічних дисциплін; усвідомлення того, що екологічні проблеми стосуються кожного і вирішувати їх може і повинен кожен член суспільства

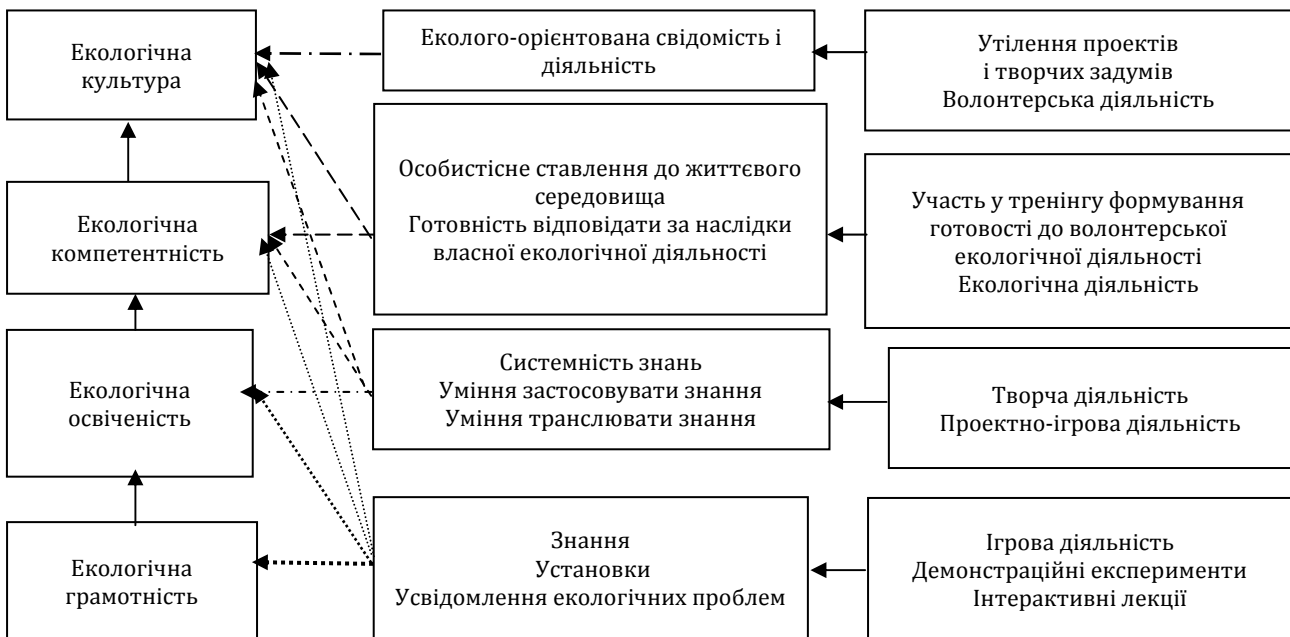

Рис. 1. Психологічна модель формування екологічної культури студентської молоді

ва, а також еколого-орієнтовані установки, потрібно створити такі умови, щоб студенти реально відчували свою причетність до розв'язання проблем довкілля. Тут ми пропонуємо включення студентів в інтерактивні лекції, щоб вони могли обговорювати екологічні проблеми, дискутувати, ставити питання та відповідати на них. Крім того, на етапі формування екологічної грамотності, ми пропонуємо ігрові методи і демонстраційні експерименти, які б допомогли відчувати суб'єктам навчання реальну гостроту ситуації, що склалася у їх життєвому середовищі.

На другому етапі ми ставили перед собою мету – формування екологічної освіченості, що визначається нами як система знань у сфері екологічних дисциплін; уміння застосовувати ці знання на практиці і транслювати їх, а також можливість впливати на розвиток життєвого середовища та на відвернення екологічних криз і катастроф, тобто поняття освіченості або ж компетенції містить когнітивну та операційно-технологічну складові. Задля формування екологічної освіченості, ми поставили завдання: систематизувати екологічні знання, потрібні для ефективної діяльності у довкіллі, навчити студентів, як застосовувати ці знання в екологічній діяльності, так і транслювати їх у суспільство. З цією метою ми пропонуємо включення суб'єктів навчання у проектно-ігрову і творчу діяльність, спрямовану на створення креативних ідей порятунку, охорони, розвитку та створення довкілля. Для цього потрібно створення для студентів ігрового простору, де вони змогли б розробляти і, певною мірою, реалізувати проекти,

спрямовані на охорону і розвиток довкілля, а також на створення елементів життєвого середовища.

На третьому етапі – етапі формування екологічної компетентності – необхідно приділити увагу, перш за все, розвитку особистісного ставлення суб'єктів навчання до життєвого середовища та їх готовності відповідати за наслідки власної екологічної діяльності: запобігати завданню шкоди довкіллю та долати наслідки власної неекологічної діяльності, якщо така трапляється.

Екологічну компетентність ми визначаємо як здатність до розв'язання екологічних задач, особистісне ставлення до життєвого середовища та готовність відповідати за наслідки своєї екологічної діяльності у цьому середовищі. Умовою формування екологічної компетентності має стати залучення студентів до участі у тренінгу формування готовності до волонтерської діяльності, завдяки чому у студентів сформується мотивація еколого-орієнтованої діяльності, яку вони реалізуватимуть в активності, спрямованій на охорону, розвиток та створення елементів довкілля.

І, нарешті, на завершальному – четвертому, етапі, який вбирає у себе, «знімає» всі попередні етапи, має відбуватися формування екологічної культури студентської молоді.

Таким чином, у психологічній моделі формування екологічної культури студентської молоді, показано, що на першому етапі цього формування має відбуватися включення студентів на заняттях з дисциплін екологічного циклу в інтерактивні лекції, демонстраційні експерименти

та ігрову діяльність. Такі форми діяльності мають сприяти ефективному засвоєнню знань, формуванню екологічних установок та усвідомленню екологічних проблем, що, у свою чергу, стає основою екологічної грамотності та закладає підґрунтя для формування екологічної освіченості.

На другому етапі має відбуватися включення студентів у проектно-ігрову еколого-орієнтовану діяльність, залучення їх до творчої діяльності, спрямованої на продукування ідей щодо охорони і розвитку довкілля, що допомагатиме вибудувати систему екологічних знань, а також сприятиме формуванню вмінь застосовувати екологічні знання у практичній діяльності і транслювати їх у суспільство, тобто стане чинником формування екологічної освіченості та основою для формування екологічної компетентності.

На третьому етапі пропонується залучати студентів до участі у тренінгу формування готовності до волонтерської екологічної діяльності, що спонукатиме їх до еколого-орієнтованої діяльності й, у свою чергу, формуватиме у них особистісне ставлення до життєвого середовища і готовність відповідати за наслідки власної екологічної діяльності.

Умовою формування екологічної культури студентської молоді має стати створення такого навчального простору, у якому б можна було б утілювати екологічні проекти і задуми, для яких потрібно визначати цілі та напрацьовувати норми взаємодії з довкіллям. Безумовно, в ідеалі, розв'язання такого завдання потребує виходу за межі формальної освіти та долучення до системи неформальної та інформальної освіти.

У цілому процес формування екологічної культури студентської молоді можна продемонструвати завдяки психологічній моделі, що показує, як певна екологічна діяльність впливає на екологічну свідомість, та сприяє формуванню і розвитку як окремих елементів екологічної культури студентської молоді: екологічної грамотності, екологічної освіченості, екологічної компетентності, так й екологічної культури загалом.

У своїй роботі ми намагалися вийти за межі формальної освіти і запропонували студентам долучитися до тренінгу, що проводився поза рамками навчального процесу. Метою тренінгу було формування соціально-психологічної готовності до волонтерської діяльності у сфері охорони та розвитку довкілля. Тренінг побудований на принципах активності, партнерського спілкування та екологічності.

Перед викладачем, який виконував роль тренера, стояли такі завдання:

- надати знання щодо феномену волонтерства та соціально-психологічних вимог до особистості волонтера;
- надати знання щодо особливостей еколого-орієнтованої волонтерської діяльності;
- надати знання щодо функціонування єдиної системи «людина – довкілля»;
- сприяти усвідомленню учасниками власної відповідальності за розвиток довкілля;
- сформувати в учасників відчуття власної спроможності впливати на екологічну ситуацію;
- сформувати мотивацію до волонтерської екологічної діяльності;
- сформувати вміння та навички екологічної діяльності;
- розвинути особистісні характеристики, що сприятимуть ефективному здійсненню волонтерської екологічної діяльності.

Результати тренінгу:

1. Усвідомлення сутності волонтерської діяльності у сфері охорони і розвитку довкілля та необхідних вимог до особистості, що здійснює добровільну діяльність;
2. Підвищення рівня екологічної компетентності;
3. Сформованість навичок та вмінь, необхідних для волонтерської екологічної діяльності.

Проведення тренінгу складалося з двох етапів. На першому етапі відбувалося формування мотивації волонтерської діяльності, на другому – формування волонтерської діяльності у сфері охорони та розвитку довкілля. Якщо перший етап із долучення до практики волонтерської екологічної діяльності, а саме – формування мотивації, пройшов успішно, то його учасники мають самостійно проявити ініціативу та перейти до діяльності у довкіллі, спрямованій на його охорону і розвиток.

Під час формування мотивації волонтерської діяльності викладач, що виконує роль тренера, проводить із учасниками ігри, бесіди, мінілекції, спрямовані, перш за все, на усвідомлення необхідності для кожної людини, незалежно від її професії і статусу, брати участь у діяльності, спрямованій на охорону та розвиток власного життєвого середовища. Для здійснення ефективної екологічної діяльності також потрібно повирити у свої сили та налаштуватися на позитив та конструктив. З цією метою проводяться заходи, вказані у табл. 1.

Соціально-психологічний тренінг, спрямований на формування готовності до волонтерської екологічної діяльності, також покликаний сформувати екологічну культуру студентської моло-

Таблиця 1

**Програма тренінгу формування соціально-психологічної готовності
до волонтерської еколого-орієнтованої діяльності**

№ з/п	Вид активності	Необхідні матеріали
1	Вступне слово тренера	
2	Вправа «Знайомство»	
3	Бесіда «Екологічна та соціально відповідальна поведінка»	
4	Міні-лекція «Рівновага»	
5	Вправа «Малювання соціально пасивного суспільства / соціально активного та еколого-орієнтованого суспільства»	Олівці, фломастери, папір формату А4
6	Повідомлення «Сучасний стан навколишнього середовища»	
7	Лекція «Поняття структури та рівнів матеріального середовища в екологічній психології»	
8	Вправа «Малювання на тему «Моє життєве середовище» та «Життєве середовище, у якому я хотів би жити»	Олівці, фломастери, папір формату А4
9	Вправа «Що я маю зробити, щоб моє життєве середовище наблизилось до ідеального»	Спеціальні бланки для відповідей кожному учаснику
10	Бесіда «Волонтерство у сфері охорони і розвитку навколишнього середовища як особлива форма соціальної активності»	Плакат, маркер, скотч
11	Вправа «Що хорошого я зробив для довкілля безкорисливо?»	
12	Вправа «Видатний альтруїст, що доклав зусиль до збереження та розвитку довкілля»	Скотч, папір формату А4
13	Вправа «Особистісні характеристики волонтера, що працює у сфері охорони і розвитку довкілля»	Плакат, маркер, скотч
14	Заповіді волонтера екологічного руху	
15	Вправа «Волонтер-чарівник»	Плакат, маркер, скотч
16	Підбиття підсумків	

ді та спонукати її до подальшої самостійної діяльності, спрямованої на охорону та розвиток довкілля.

Отже, на четвертому етапі студенти беруть участь в екологічній волонтерській діяльності та втілюють власні проекти і творчі задуми, спрямовані на охорону і розвиток довкілля. Така діяльність сприяє формуванню норм екологічної діяльності, появі нових цілей, спрямованих на охорону та розвиток різних рівнів життєвого середовища, а також – створення його елементів, що власне і стає показником сформованості екологічної культури.

Висновки і перспективи. Ми вважаємо, що формування екологічної культури найбільш ефективно розпочинати з ланки вищої формальної освіти, а саме – з навчання студентів-психологів та соціальних працівників психологічним аспектам екологічної освіти, які у подальшому транслюватимуть їх, як на інші освітні рівні, так і суспільство у цілому. Ми також висуваємо припущення, що цю модель формування екологічної культури студентської молоді, з певними урахуваннями вікових особливостей, можна застосовувати для формування екологічної культури як школярів, так і у системі післядиплом-

ної освіти, а також, за умов відповідної адаптації – й у системі дошкільної освіти. То ж подальші наші дослідження стосуватимуться формування екологічної культури у системі неперервної освіти.

Список використаних джерел

1. Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. — К.: Знання, 2001. — 598 с.
2. Лёвочкина А. М. Психологические проблемы непрерывного экологического образования в Украине / А. М. Львовичкина // Актуальные проблемы психологии: сб. наук. Праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / за ред. С. Д. Максименка. — К.: Міленіум, 2004. — Т. 7. Екологічна психологія. — Вип. 3. — С. 133—140.
3. Львовичкина А. М. Принципы позитивности и конструктивности та екологічності як базові принципи екологічної психології / А. М. Львовичкина // Актуальные проблемы психологии. Сб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка; 2010. — С. 160—166.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А. Н. Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М.: Педагогика, 1973. — 423 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Krisachenko V. S. Ekologiya. Kul'tura. Politika: Konceptual'ni zasadi suchasnogo rozvitku / V. S. Krisachenko, M. I. Hil'ko. — K.: Znannya, 2001. — 598 s.

2. Lyovochkina A. M. Psihologicheskie problemy nepreryvnogo ehkologicheskogo obrazovaniya v Ukraine / A. M. L'ovochkina // Aktual'ni problemi psihologii: zb. nauk. Prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraïni. / za red. S. D. Maksimenka. — K. : Milenium, 2004. — T. 7. Ekologichna psihologiya. — Vip. 3. — S. 133—140.
3. L'ovochkina A. M. Principi pozitivnosti i konstruktivnosti ta ekologichnosti yak bazovi principy ekologichnoï psihologii / A. M. L'ovochkina // Aktual'ni problemi psihologii. Zb. nauk. prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostyuka NAPN Ukraïni / za red. S. D. Maksimenka. — ZHitomir: ZHDU im. I. Franka; 2010. — S. 160—166.
4. Leont'ev A. N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. / A. N. Leont'ev. — M. : Politizdat, 1975. — 304 s.
5. Rubinshtejn S. L. Problemy obshchej psihologii / S. L. Rubinshtejn. — M. : Pedagogika, 1973. — 423 s.

ЛЬОВОЧКИНА А. М.

МОДЕЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена проблеме формирования и развития экологической культуры. Понятие «экологическая культура» определяется как система индивидуальных морально-этических норм, взглядов, знаний, установок, целей и ценностей, касающихся взаимоотношений в системе «человек-окружающая среда» и реализующихся через экологическое сознание, отражающее микроуровень, мезоуровень, макроуровень и мегауровень среды, а также – через экологическую деятельность, которая проявляется в поддержке, развитии окружающей среды и создании ее элементов. Предложено психологическую модель формирования экологической культуры, которая содержит следующие компоненты: экологическая грамотность, экологическая образованность и экологическая компетентность.

Ключевые слова: экологическая культура; экологическая грамотность; экологическая образованность; экологическая компетентность; уровни отражения среды; экологическая деятельность; экологическое сознание; экологическое волонтерство.

LYOVOSHKINA A. M.

MODELING THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS

The article is devoted to the formation and development of ecological culture. The concept of «ecological culture» is defined as a system of individual moral and ethical norms, attitudes, knowledge, attitudes, goals, and values regarding the relationships in the system «man – environment» and is achieved through environmental awareness, reflecting the micro-level, the meso level, the macro level and mega level environment, as well as – through environmental activities, as manifested in the support, development, the environment and the creation of its elements. Based on the principle of unity of environmental awareness and environmental activities, the author identifies 12 levels of development of ecological culture. Thus, the first level of development of ecological culture is the level of support for the environment at the micro level, and the twelfth – creation of elements of the environment on the mega level. The author described the psychological model of the formation of ecological culture, containing the following components: environmental awareness, environmental education and environmental expertise. These components are proposed to form an environmental culture through the inclusion of education in the subjects of ecology-oriented activities. Namely: interactive lectures; creation of environmental projects; environmental training; volunteer activities aimed at conservation, development and creation of elements of the environment. The author suggests training program for the development of an environmental culture. The training program includes messages, tasks and exercises aimed at creating motivation ecological activity, which, in turn, is an indicator of the level of development of ecological culture. The author describes an experiment dedicated to the formation of ecological culture of the students.

Keywords: ecological culture; environmental awareness; environmental education; environmental expertise; levels reflect the environment; environmental activities; environmental awareness; environmental volunteering.

Стаття надійшла до редколегії 12 серпня 2014 року